

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA INSON OMILINING ROLI

Muhammad Dehqonboyev

Jizzax viloyati Sharof Rashidov tumani

27 sonli maktab o'qituvchisi

Annotasiya: O'zbekistonda milliy ta'lim sohasini rivojlantirishda inson omilini faollashtirishni yanada takomillashtirish bugungi kun ta'limining zaruriyati hisoblanadi. Maqolada kengroq yoritilgan.

Kalit so'zlar: inson omili, ta'lim tizimi, umumiy ta'lim, faoliyat usullari

Inson omili muammosi kishilarni ijtimoiy maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan fazilatlarga ega bo'lgan tarbiyalashni o'z ichiga oladi. Inson omili nafaqat foydalanish ob'ekti, balki inson hayotining dastlabki kunlaridan boshlab shakllanish hamdir. Bu muammoni hal etishda yosh avlod qanday bo'lishini, ijtimoiy ehtiyojlarni qanchalik shaxsiy muammo sifatida qabul qila olishini va faol faoliyat sub'ekti rolini o'ynashini belgilovchi maktab eng muhim rolga ega. Bu nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning jadallashuvini, balki hayotimizning boshqa barcha sohaları: siyosat, madaniyat, oila, dam olish, o'z-o'zini tarbiyalashning takomillashuvini ham belgilaydi.

Maktabning yosh avlod shakllanishiga ta'siri uning umumiy psixologik iqlimi, o'qitish va tarbiyalash usullari, o'quvchilarni faol ijtimoiy hayotga jalb qilish va boshqalar ijtimoiy hayot shakllari bilan amalga oshiriladi. Bunday rolni bajarish uchun ta'lim mazmunini to'g'ri tushunish kerak.

Ta'lim mazmunini turli nuqtai nazardan ko'rish mumkin - masalan, faoliyat nuqtai nazaridan (kognitiv, amaliy, kommunikativ va boshqalar); o'quv fanlarida aks ettirilgan faoliyat sohaları; tuzilmalar, ya'ni turli davrlarda uni tashkil etuvchi umumiy elementlar; ta'lim jarayonida o'zgaruvchan loyiha va ob'ekt sifatida; maqsadlar va ta'lim natijalari sifatida.

Oxir oqibat, o'quv material shaxsiyatning shakllanishiga ta'sir qiladi. Maqsadga erishishni ta'minlash uchun darsliklarda, ta'lim jarayonida qanday tarkibni ishlab chiqish va kiritish kerakligini bilish kerak. Zamonaviy dasturlar va darsliklarda mavjud bo'lgan mazmun intellektual, tarbiyaviy, axloqiy va hokazolarning zarur darajasini kafolatlamaydi. Buning sababi, ta'lim mazmunini nazariy darajada ko'rib chiqishga e'tibor bermaslik, ya'ni. o'quv predmetini qurish va o'quv materialining o'ziga xos mazmuni uchun teng ahamiyatga ega bo'lgan uning elementlarining tarkibi va tuzilishi darajasi. Bu yosh avlodni o'qitish, ta'lim va ijtimoiy vazifalarni bajarishga tayyorlash sifatiga ta'sir qiladi.

Ta'lim mazmunini tahlil qilishning nazariy darajasi jamiyat tomonidan to'plangan va foydalaniladigan ijtimoiy tajriba tarkibiga o'xshashlik yo'li bilan uning tarkibini aniqlashtirishni o'z ichiga oladi. Bunday yondashuv tarbiyaviy ta'lim yangi avlodlarni ijtimoiy tajriba bilan tanishtirishga qaratilganligi, ta'lim mazmuni olinadigan yagona manba bo'lganligi bilan bog'liq. Ikkinchisi ijtimoiy tajribaning pedagogik jihatdan moslashtirilgan ko'rinishi bo'lib xizmat qiladi. Har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish istagi esa, umumiy ta'lim mazmunining tuzilishini aniqlash uchun ijtimoiy tajribaning umumlashtirilgan elementlari tarkibini aniqlashga

majbur qiladi. XX asrdagi sobiq sovet maktabining tajribasi shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy tajribaning har qanday tarkibiy elementiga e'tibor bermaslik o'quv predmeti va o'ziga xos o'quv materiali tarkibining buzilishiga olib keldi, natijada shaxsning shakllanishiga zarar yetkazildi. Masalan, o'nlab yillar davomida hamma bo'lmasa ham ko'pgina fanlar bo'yicha darsliklar ijodiy vazifalardan, o'qituvchilar uchun uslubiy qo'llanmalar esa o'quvchilarni ijodiy tarbiyalash vositalaridan mahrum bo'lgan.

Ta'lim mazmuni strukturasi nazariy jihatdan ko'rib chiqish pedagogikada uzoq an'anaga ega. Bilim va faoliyat usullari (ko'nikmalar) uning shaxsni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan ikkita elementi sifatida tan olinadi. Lekin ta'lim mazmuni faqat bilim va malakalar bilan chegaralanib qolmay (pedagogika darsliklarida qayd etilgan), balki bilim va faoliyat usullari bilan birgalikda kerakli tarbiyani ta'minlovchi ma'lum mazmuni nazarda tutadi.

Bilim va faoliyat usullarini (ko'nikmalarini) o'qituvchi tomonidan, ya'ni tayyor shaklda taqdim etish natijasida o'zlashtirilishi va o'quvchilar tomonidan harakatlarning takrorlanishi o'quvchilarning ijodiy salohiyatini shakllantirishni ta'minlamaydi. Ko'pincha, a'lochi talabalar umuman ijodkor odamlar emas. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ular ijtimoiy tajribaning yana bir tarkibiy qismining o'ziga xos mazmunini va, demak, ta'lim mazmunini tashkil etuvchi maxsus intellektual tuzilmalarni o'zlashtirishlari kerak. Bu insoniyat tomonidan rivojlanishning zarur vositasi va sharti sifatida to'plangan ijodiy faoliyat tajribasi.

Uning o'ziga xos mazmuni intellektual faoliyatning ilgari olingan bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda uzatish, an'anaviy vaziyatdagi muammolarni ko'rish, ob'ektning yangi funktsiyasi, o'rganilayotgan ob'ektning tuzilishi, muqobilni qidirishga tayyorlik kabi tuzilmalarida. hal qilish usuli va yechimning o'zi, ilgari o'rganilgan va ma'lum bo'lgan faoliyat usullarini yangi usulda birlashtirish qobiliyati.

Taqqoslash, xulosa chiqarish va boshqalar kabi boshqa harakatlardan farqli o'laroq, bu komponentning mazmunini, ya'ni ijodiy faoliyatni algoritmlash mumkin emas. Siz ayta olmasiz va ko'rsata olmasiz va shu bilan tanish vaziyatda muammoni qanday ko'rishingiz mumkinligini o'rgata olmasiz. Muammo o'quvchilarga yetkazilishi bilanoq, ularning mustaqil qarashga bo'lgan ehtiyoji yo'qoladi. Ijodiy faoliyat tartib-qoidalarini o'rgatish mumkin, lekin bilim va faoliyatning algoritmik usullari kabi emas. Va agar biz inson omilining ijodiy rol o'ynashini, tashabbuskorlik xarakterini egallashini istasak, unda ijodiy faoliyat tajribasini o'zlashtirmasdan (bilim va ko'nikmasiz) bunga erishib bo'lmaydi.

Shaxsni shakllantirishda ta'lim mazmunining uch tarkibiy qismining o'rni aniq. Shunga qaramay, ular inson omilini to'liq amalga oshirish uchun yetarli emas. Siz bilim va ko'nikmalarni berishingiz, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishingiz mumkin, ammo bu faoliyat turlariga va ular ortidagi dunyoga hissiy munosabatsiz, ularni shaxsning qadriyatlar tizimiga kiritmasdan, inson omili kutilgan vazifani bajara olmaydi. Shaxsning huquqiy bilimi, qonunlarga rioya qilish qobiliyati va qonun yaratish qobiliyati jamiyatni huquqbuzarliklardan hech qachon kafolatlamaydi. Matbuotda huquqshunoslik fakulteti talabalari o'rtasida ko'plab noqonuniy xatti-harakatlar haqida xabar berilgani ajablanarli emas. Axloqiy bilimning o'zi ham axloqiy tarbiya bermaydi. Bu hodisalarning asosiy manbai yotoqxona me'yorlariga hissiy, shaxsiy-qiymatli munosabatga e'tibor bermaslikdir. Nima uchun axloqiy va huquqiy normalarni bilish poraxo'rlikdan kafolat bermadi? Chunki ijtimoiy me'yorlarni buzuvchilar o'zlarining qadriyat idrokini shakllantirmaganlar.

Bilim va his-tuyg'ular o'rtasidagi nomuvofiqlik, ushbu bilimga bo'lgan qadriyat munosabati bolalarda erta yoshdan boshlab o'tkir, hissiy tajribani his qilish qobiliyatining o'zi

rivojlanmaganligi yoki turli xil bilimlar va faoliyatlar haqida illyuziyaning keng tarqalganligi bilan bog'liq. turlari avtomatik ravishda, o'z-o'zidan, his-tuyg'ularga ta'sir qiladi.

Ijtimoiy tajriba bilim, faoliyat usullari va ijodiy faoliyat tajribasi bilan bir qatorda yana bir komponentni - ma'lum dunyoga hissiy-qiyimatli munosabat tajribasini o'z ichiga oladi. Bu komponent birinchi uchtaga o'xshash fan bo'yicha prognozlangan ta'lim mazmuniga kiritilishi kerak. Ta'lim mazmunining ushbu elementiga etarlicha baho bermaslik tashkil etilayotgan o'quv jarayonining past samaradorligining hal qiluvchi sababidir. Bu inson omilining shakllanish yo'llariga e'tibor bermaslikka ta'sir qiladi.

Tuyg'ularni fiziologik, psixologik, tibbiy kabi turli pozitsiyalarda ko'rish mumkin. Ammo ijtimoiy fanlar insoniyat jamiyati tarixi va uning yashash sharoitlari tomonidan yaratilgan ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. P.V.Simonovning his-tuyg'ularning biologik, ijtimoiy va idealga bo'linishini hisobga olib, shuni ta'kidlash kerakki, birinchi guruh, ikkinchi va uchinchi guruhlarni hisobga olmaganda, jamiyatda ijtimoiy xususiyat va ijtimoiy rangga ega bo'ladi. Binobarin, ehtiyojlarni boshqa mualliflar tomonidan moddiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy ehtiyojlarga bo'lish ham mantiqiydir. Inson his-tuyg'ularining ijtimoiy tabiati o'z mazmuniga va funktsiyalariga ega. Ular doimiy dinamikada bo'lganligi sababli, pedagogik yondashuv kuchga kiradi, uning ma'nosi ushbu ob'ekt mazmunining o'ziga xos xususiyatlarini, uning tavsiflari va shakllanish usullarini aniqlashtirishdir.

Inson his-tuyg'ulari doimo ehtiyojlar bilan bog'liq bo'lib, ob'ektning ehtiyojning tabiatiga, uni qondirish darajasiga muvofiqligini baholash funktsiyalarini bajaradi (B.I. Dodonov, P.V. Simonov, X.G. Shingarev va boshqalar). "Hissiy munosabat doimo protsessual bo'lib, u aqliy va amaliy faoliyatdir" (Dodonov B.I. Hissiyot qadriyat sifatida. M., 1978. B. 19). Har qanday faoliyat mazmunli, shuning uchun ijtimoiy hissiyotlar mazmuni muammosi ehtiyojlarni, his-tuyg'ularni, ularning qadriyatlar tizimidagi yo'nalishini qamrab oladi. Hissiy-qadriyat munosabatlari tajribasi tizimiga pedagogik nuqtai nazar bu tajribaning mazmunini, uni o'zlashtirishni tashkil etish usullari va usullarini o'rganishdan iborat.

Ushbu nuqtai nazar dasturlarda, darsliklarda, har qanday didaktik materiallarda va o'quv jarayonida ko'rib chiqilayotgan elementning mazmunini loyihalashtirishga majbur qiladi. U hissiy-qadriyat munosabatlari tajribasini shakllantirish qonuniyatlarini, uning qismlarining o'zaro bog'liqligini, uni shakllantirish yo'llari va o'ziga xos shakllarini, har bir o'quvchiga nisbatan namoyon bo'lish vositalari va usullarini o'rganishga majbur qiladi.

Ijtimoiy tajriba elementi, ta'lim mazmuni, predmeti sifatidagi hissiy-qadriyat munosabatining mohiyati nimada? Insoniyat asta - sekin bilimlar, faoliyat usullari va ijodiy faoliyat tajribasini to'plaganidek, u ijtimoiy ehtiyojlar to'plamini va ular bilan bog'liq bo'lgan amaliyotlar tajribasini to'pladi, ehtiyojlarni qondirish vositalari, usullari, jarayoniga va ehtiyojlariga yo'naltirildi. Ular uyg'otadigan his-tuyg'ular hisoblanadi. B.I. Dodonovning fikricha, his-tuyg'ularning juda samarali tasnifini beradi: altruistik, kommunikativ, gloristik (shuhrat), amaliy (muvaffaqiyat), pugnik (kurashlar), romantik, gnostik, estetik, gedonistik (zavqlar), aktiv (sotib olish). Tuyg'ular sinflari to'plam jihatidan ham, mazmunan ham abadiy emas. Dastlab, odamning jinsdan ajralishi bilan paydo bo'ladigan, ishlab chiqarish rivojlanishining ma'lum bir bosqichida paydo bo'ladigan estetik, jins a'zosining iqtisodiy izolyatsiyasi davriga xos bo'lgan gloristik xususiyatlar mavjud emas edi.

Hissiyotlar ham mazmunan tarixiydir. Shon-shuhratga chanqoqlik ob'ektlari va stimullari, uning darajasi, o'zgarishi; inson tajribasi kengayib borar ekan, estetik va gedonistik tuyg'ular

o'zgarishlarga uchraydi. Bizning jamiyatimizda esa turli ijtimoiy guruhlar o'zgacha qadriyatlar tizimi, turli ehtiyojlar majmui bilan ajralib turadi, ularni qondirishga intiladi.

Hissiyotlarning tarixiy tabiati filogeneza ham, ontogeneza ham xosdir. Insonda hissiy-qadriyat tajribasi mazmuni asta-sekin shakllanadi. Yangi tug'ilgan chaqaloqning ijtimoiy ehtiyojlari va hissiyotlari o'ziga xos emas. Birinchi tabassum ona bilan 3-4 oylik ijtimoiy muloqot natijasida paydo bo'ladi.

Ko'pgina bolalar o'zlarining tarbiyasiga qarab, ma'lum his-tuyg'ular uchun turli qobiliyatlarga ega bo'lib o'sadilar. Asta-sekin ob'ektlar doirasi kengayib bormoqda, ular har bir sub'ektning ehtiyojlari, his-tuyg'ulari va qadriyat munosabatlariga bog'liq.

Tadqiqotchilar dunyoga hissiy-qiyamatli munosabat tajribasining uchta xususiyatini qayd etadilar: ob'ektiv, sifatli, dinamik². Maqsad qadriyatli munosabatni shakllantirish, ularni dasturlar va darsliklarda loyihalashtirish zarur bo'lgan ob'ektlar doirasi va sonini pedagogik ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Sifatli his-tuyg'ularning turlariga taalluqlidir: quvonch, qayg'u, zavq, bezovtalik va boshqalar.

Hissiyotlarning uchinchi xususiyati ularning dinamik kuchi va keskinligidir. Tuyg'ularning har uchala xususiyati doimiy va o'zaro bog'liqdir. Dunyoga hissiy-qiyamatli munosabat tajribasi munosabat shakllangan ob'ektlarning yig'indisi, uning sifati va kuchi bilan tavsiflanadi. Bu tajriba, shuningdek, bilim, ko'nikma, ijod tajribasini shaxs o'zining uyushgan faoliyati natijasida egallaydi. Tuyg'u har doim ob'ektiv bo'lib, u ehtiyojni u yoki bu ob'ektning unga muvofiqlik darajasi bilan bog'laydi. Shuning uchun, tegishli ta'sir bilan, talabalar o'zlarining qadriyatlar tizimini, o'z dunyoqarashini rivojlantirishlari kerak. Shunga qaramay, tuyg'u umumlashtirilgan ko'nikmalar yoki ijodiy protseduralar kabi shaxsning umumiy mulkiga aylanishi mumkin. Qadriyatli munosabatning o'zi inson ehtiyojiga, uning faoliyati motiviga aylanadi. U o'ziga xos motivlardan qat'i nazar, muayyan his-tuyg'ularni boshdan kechirishga intila boshlaydi, garchi his-tuyg'ular har doim ob'ektiv ravishda shartlangan bo'lsa ham. Ammo dunyoga hissiy-qadriyatli munosabat tajribasining asosiy xususiyati uning ob'ektlariga qadriyat munosabatining birligi, shaxsning umumiy yo'nalishini belgilaydigan hissiyotlarning boyligi va intensivligidir.

Shunday qilib, bu tajribaning mazmuni, birinchidan, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ob'ektlar va faoliyatga barqaror ravishda yo'naltirilgan ijtimoiy xususiyatga ega bo'lgan ehtiyojlar to'plamidir. Ikkinchidan, hissiyotlarning keng doirasini, axloqiy, intellektual, ijtimoiy, estetik tajribalarni boshdan kechirish qobiliyati. Uchinchidan, ijtimoiy qadriyatlar va ideallar tizimiga muvofiq har xil intensivlikdagi his-tuyg'ularni namoyon qilish qobiliyati. Shunday qilib, voqelikka hissiy-qiyamatli munosabat tajribasi ijtimoiy tajriba va shunga mos ravishda ta'lim mazmunining nisbatan mustaqil, o'ziga xos turidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1 M. Kistjakovskaya. Hayotning birinchi oylarida bolada ijobiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradigan stimullar haqida // Psixologiya savollari. 1965. No. 2. 138-139-betlar

2 Olshannikova L. E., Rabinovich L. A. Emotsionallikning ba'zi individual xususiyatlarini o'rganish tajribasi // Psixologiya savollari. 1974. No. 3

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

1. Abdurazakov, M. M. (2015). Personality of the teacher: from computer literacy to professionalism and ICT competencies. Computer science and education, 7 (266), 62-65. 2. Korotnikov Yu. G. (2015). Theoret
2. Barulin V.S. Ijtimoiy-falsafiy antropologiya. – M.: Akademik loyiha, 2007 yil.
3. Belenkova O.A. Ijtimoiy ishlab chiqarishning ijtimoiy-iqtisodiy sohasida ijtimoiy boshqaruvning antropologik omili. - Ufa, 2003 yil.
4. Bueva L.P. Inson omili: yangi fikrlash va yangi harakat. – M.: Bilim, 1988 yil.
5. Frolova.I.T. Inson salohiyati Rossiyada muhim resurs sifatida - M.: IFRAN, 2007 yil.